

Neposlušne zgodovini

Kako se piše zgodovina družbenih obrobij? Kako poteka zgodovinenje margine? Ali sploh poteka? Visoka nacionalna zgodovina, umetnostna zgodovina, literarna zgodovina, antropologija, etnologija, sociologija, arheologija in drugi akademski diskurzi, ki se ukvarjajo s človekom in družbenimi sistemi v minulih zgodovinskih obdobjih, pojem ženske homoerotike dosledno cenzurirajo. Ženskih homoerotičnih razmerij, biografij, zgodovinskih osebnosti, likov iz preteklosti itd. v uradni zgodovini bodisi sploh ni mogoče najti zaradi sistematičnega izbrisa – prezrtja, izpuščanja in zamolčevanja, bodisi znanstveni diskurz lezbištvo mutilira – zastira, kamuflira, kodira, filtrira, prirojuje in ukaluplja v *strejt* režim. Strategije skrivanja ženske homoerotike so strukturni del večinskega toka znanosti in njenega aparata.

Leta 1979 je zgodovinarica Blanche Wiesen Cook zapisala: »Stare fantazije težko umrejo; heteroseksistično zanikanje realnosti, raznolikosti, širokega razpona razmerij resničnega užitka med ženskami še naprej prevladuje.« Pravi, da se historično zanikanje lezbištva odraža kot vztrajno zavračanje prepoznanja obstoja različnih oblik emocionalnih in erotičnih izkušenj in razmerij med ženskami (Cook, 1979). Danes ji lahko le pritrdimo, a vmes je minilo petintrideset let.

Na sled odkrivanja in »izkopavanja« skrite in zamolčane zgodovine žensk se ženske študije in študije spolov¹ podajo že konec 60. let 20. stoletja. V 70. letih se jim pridružijo lezbične in gejevske študije, pozneje pa tudi queerovske študije. Večina akademskih disciplin na Zahodu se je tedaj začela ubadati z vprašanjem percepcije spolov v znanosti in s posledicami spolnih stereotipov,

---

¹ Ženske študije so vrsta *feministične perspektive*; predstavljajo žensko orientiran pogled in kritično refleksijo tradicionalnih disciplin s pozicije podrejene skupine, ki ji je bil odvzet avtonomni diskurz. Še dlje gredo študije spolov, ki ločujejo med kategorijami spola in seksualnosti ter odpravljajo tradicionalno matrico njenih medsebojnih povezav kot edino mogočo. Pristop v obliki parcialne perspektive in pogleda z roba kot znanstveno relevantne prakse za večanje objektivnosti je zavrnil tako internalistični pristop (feministični empiricizem), kakor tudi eksternalistični pristop (feministične perspektive). Opozarja, da 'obče' ženske perspektive ni, zato kot ključno dimenzijo poudari razdrobljenost identitet, multiplost pogleda in parcialno pozicijo.

predsodkov; gre za prodor marginaliziranih in parcialnih pozicij na področje znanosti, ki problematizirajo kategorijo spola kot socialno, kulturno in zgodovinsko pogojeno. Vanj vstopajo v obliki rehabilitiranja »nevidnih« družbenih segmentov, tudi s pomočjo biografskega pristopa. Še zlasti pomembna je raziskava biografije za doseganje segmenta tihega znanja (*tacit knowledge*), torej za doseganje, beleženje in dokumentiranje utišanih, »nevidnih« in zapostavljenih kategorij, kot so ženske, manjšine, zatirane skupine. To pomeni razvoj senzibilnih, necenzuriranih diskurzov, prakse in teorije odpora proti multiplim izključevalnim orientacijam. Razbijanje identitetne konsolidacije tam, kjer le-ta omejuje različnost in raznolikost, odpiranje tem, ki jih družbeni konsenz zapira: tehnologije spolov in seksualnosti, queer subkulture, trans identitet (Velikonja, 2002).

Z nastankom ženskih študij, študij spolov ter gejevskih in lezbičnih študij se ponudi možnost za rehabilitacijo »nevidnih« biografskih kategorij. Neobstoj ženske homoerotike na »zemljevidu« nacionalne zgodovine ni posledica historično neizpričanega lezbištva ali pomanjkanja zgodovinskih, arhivskih, dokumentarnih virov, temveč produkt selektivnega redukcionalizma ter interpretativne pristranskosti znanosti. Ko lezbištvo vstopa v historiografski diskurz, vstopa kot izrecno politična kategorija – kot korekcija vseobčega zanikanja ženske homoerotične eksistence, emocionalnosti in telesnosti, kot eksplicitna manifestacija estetike, ikonografije, jezika in izraza – zato je njegov vstop toliko težji.

Leksikografsko obdelani biografski podatki so eksaktni in tako jih tudi povzemamo. Datum in kraj rojstva in smrti, spol, starost, kraj bivanja, zakonski stan in poklic – vse to so enoznačna biografska dejstva. Za interpretativno prebiranje biografij, njihovo analizo in vrednotenje pa potrebujemo pristop, ki mora biti dovolj senzibilen za umeščanje partikularne, individualne dimenzije posameznika ali posameznice, in reflektiven v razmerju do pripadajočega historičnega, družbenega in ideološkega konteksta, v katerem se je neka biografija realizirala.

Zgodovinski viri, ki izpričujejo biografske podatke, so v interpretaciji pogosto uporabljene na goli faktografski ravni, s pomanjkljivim družbenozgodovinskim zaledjem, ali celo brez njega. To je težko premostljiva ovira takoj, ko želimo osvetliti osebno, zasebno, javnosti manj transparentno plat biografije; ko želimo razumeti in ovrednotiti delo in kulturno, umetniško ali drugo ustvarjalno zapuščino nekoga; in tako rekoč nemogoče, če želimo raziskovati intimno, emocionalno, seksualno življenje posameznika ali posameznice. Zgolj s faktografsko biografsko metodo se življenje, delo in ustvarjalnost zgodovinskih osebnosti razlagajo enostransko in pomanjkljivo; takšne biografije so okrnjene. Raziskovalci so pri tem lahko površni, nesenzibilni, nepozorni ali nemotivirani za biografske elemente, ki izstopajo iz tradicionalne interesne sfere znanosti. Po navadi prezrejo ali ignorirajo vsebine, ki so manj vidne, težje prepoznavne, na prvi pogled nerazumljive, ker se ne prilegajo v 'gneздо' večinske matrice. Zaznavanje, razbiranje, dojetje in razlaga biografskih elementov manjšinskih, marginaliziranih ali kakorkoli družbeno nedominantnih eksistenc, odstopajočih od univerzalnega normativa, zahteva ustrezen metodološki pristop, ki ta dostopanja dopušča in vključuje raznolikost. Nasprotno, ob zavzetju 'površinske' perspektive prihaja do simplicističnega branja biografij, do spregledovanja in potvarjanja. V obstoječih razlagah cele vrste t. i. »nenavadnih« žensk iz slovenske zgodovine literature in umetnosti – od Alme Karlin, Ljube Prener, Ivane Kobilce, Henrike Šantel, Elde Piščanec, Mire Pregelj in drugih – se odpira zanimiv diskurz, pri katerem se moramo vprašati, kako se obstoječi večinski raziskovalci, avtorji in avtorice lotevajo njihovega zasebnega in socialnega življenja, zakaj se pisci nenehno čudijo, da so bile samske, neporočene, brez otrok in družine. Ali je iz tega podatka res mogoče linearno in poenostavljeno sklepati, da niso imele

zasebnega, družinskega, ljubezenskega, intimnega življenja, da niso imele osebnih razmerij ali partnerskih zvez? Videti je, da takšne zagate vselej nastopijo v trenutku, ko ženskih likov ni mogoče umestiti v ortodoksno patriarhalni model.

Zato nas v pričujočem tematskem bloku zanima tudi, kako in zakaj obstoječe strokovne objave zastirajo sfero zasebnosti, niso odprte ali vključevalne za identitetno raznolikost. Ne dopuščajo, zamolčijo in celo zanikajo možnost, da številne ženske – umetnice, slikarke, pisateljice, pesnice, šolane, izobražene, samostojne in neodvisne ženske – morda niso bile aktivno vključene v matrico heteronormativnosti. Opcija, da morda sploh niso živele heteroseksualnih razmerij, se sploh ne zastavi. Zakaj logična, rudimentarna dedukcija ravno pri tem vprašanju ni mogoča? Zakaj nekateri avtorji in avtorice vnaprej deklarativno zavračajo možnost drugačne spolne ali seksualne identitete? Čemu so namenjene korekcijske cenzure? Kako si takšen pristop lahko razlagamo, zakaj se nekonformne ženske biografije obravnavajo tako? Po čem vendarle lahko sklepamo kaj več od zgolj ugotovitev uradnih razlag, zakaj je pomembno uporabiti spolno in seksualno inkluziven, na raznolikost spolov, spolnih identitet in spolne usmerjenosti senzibilen pristop? In naprej, zakaj je spregledovanje ključnih biografskih elementov sporno in vodi v nepopolno, pristransko znanost? Je takšna znanost zloraba? Ne nazadnje se sprašujemo tudi, kakšen je vpliv samocenzure zgodovinskih osebnosti, vpliv samozatajevanja ter samozanikanja manjšinskih identitet kot oblike preživetvene strategije v družbenem kontekstu, ki odstopom od 'normalnosti' ni naklonjen ali je celo sovražen in nevaren.

Skratka, zanima nas, zakaj se določeni elementi izpuščajo iz ženskih biografij in zakaj je pomembno, da se življenje aktivne, ustvarjalne ženske posameznice osvetli v vsej kompleksnosti in upošteva pri interpretaciji njenega dela, kreativnosti, ustvarjalne zapuščine. Naš cilj je odpreti perspektive za zaznavanje razlik, različnosti, raznolikosti, tistih biografskih točk, ki odstopajo od družbeno normiranega reda – patriarhalne heteroseksualnosti – iskati in odkrivati nove razsežnosti, najti nove podatke in alternativne razlage skozi dokumente, ki so bili prezrti, pomanjkljivo vrednoteni, nerazumljeni, slabo razloženi; slediti kazalcem, ki po novejših raziskavah in razlagah izpričujejo žensko homoerotiko in ki jih je mogoče razbrati in prepoznati v biografskem okviru.

Če je torej znanstveni diskurz pri vprašanju zgodovinske vloge, aktivnega prispevka k razvoju in sploh participacije žensk, posejan s »slepimi pegami«, je ta praznina toliko bolj očitna, ko gre za večinskemu spolnemu modelu alternativne kategorije žensk. Tematski blok *Zamolčane zgodovine* raziskuje manko reprezentacije žensk v zgodovinopisju, zlasti žensk, ki se ne prilegajo in jih ni mogoče umestiti v »spolno- seksualno-reproduktivno« matrico. Žensk, ki so izpričale odklon od meščanske ideje o ženski in ženstvenosti. Žensk, ki niso iskale svojega poslanstva v zakonski zvezi in družini. Sklop člankov na posameznih primerih analizira »izbris« – skozi osvetljene biografije »izbrisanih« in skozi zbrane preostale drobce s sitom prečiščenih biografij. Sprašujemo se, kdo, kdaj in zakaj izvaja »izbris«, čemu je namenjena biografska cenzura in kakšni so izhodi.

Članek *Življenje brez zasebnosti: teoretska slepota v polju biografskega* izhaja iz stanja, v katerem so ženske umetnice kot notranje nediferenciran, amorfni spolni monolit, v zgodovinopisju umetnosti in raziskavi umetniških praks pomanjkljivo reprezentirane. V tem navidezno homogenem miljeju so neheteronormativne ženske 'odsotna vrsta'. Bistveno je, kdaj, kako in zakaj biografski pristopi v analizi umetnosti ostajajo neodzivni na biografske specifikke zunaj glavnega toka družbeno afirmativnega in zakaj je v biografski optiki pomembno detektirati

izgubljene elemente skozi ostreje fokusiran objektiv.

Ljiljana Kolečnik v članku *Avtoportreti Naste Rojc: Zgodnji primeri prikaza lezbične seksualne identitete v hrvaški moderni umetnosti* piše o slikarki Nasti Rojc (1883–1964), ki je bila dolgo »izrezana« iz hrvaške umetnostne zgodovine. Serija avtoportretov Naste Rojc odraža kompleksni pomen, ki ga je mogoče razbrati skozi kode lezbične subkulture z začetka 20. stoletja. Z vizualno prezentacijo lezbične seksualnosti Nasta Rojc začenja prej, kot je to primer v sočasni Evropi, in s precizno metodologijo proizvodnje pomenov zaključuje v trenutku, ko ta kulminira v metropolah modernizma.

Članek Jasmine Šepetavc *Krhke zgodovine: rekonstrukcija lezbičnega subjekta v filmu Barbare Hammer* skozi primer filma *Nitratni poljubi* iz zgodovinske trilogije kulture ameriške režiserke in pionirke queerovske filmografije predstavi možnosti konceptualizacije alternativnih zgodovin. Članek raziskuje, kako je mogoče skozi filmski medij rekonstruirati fragmentirano lezbično zgodovino na način, ki sledi kontinuumu skupnosti skozi čas, kdo spada vanjo in kdo ostaja izključen.

Čudna dekleta in ljubimke iz somraka je besedilo zgodovinarke Lillian Faderman, povzeto iz istoimenske monografije o zgodovini lezbičnega življenja v Ameriki in Evropi, razvoju ljubezenskih in emocionalnih razmerij med ženskami pred začetkom modernega pojmovanja homoseksualnosti, začenši z institucijo romantičnega prijateljstva, ki je dosegla zenit na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko so se ženske srednjega razreda tako prvič v zgodovini lahko same preživljale in neodvisno živele.

Nataša Velikonja v prispevku *Vesela, priletna, samoživeča gospa z gradu Rauhenstein: Elementi romantičnega prijateljstva v delih Pavline Pajk* analizira delo pisateljice in pesnice Pavline Pajk (1854–1901). Njeno ustvarjanje je bilo deležno omalovaževanja in spregleda, feministke s preloma 19. v 20. stoletje so jo uvrščale med »neprimerne, pretirane emancipirane« in »georgesandistke«. Zagovarjala je spolno relativnost in se upirala konvencijam svojega časa. V njenih delih je mogoče razbrati in predhomoseksulni oziroma predlezbični diskurz v literaturi 19. stoletja na Slovenskem.

Prispevek *Alma M. Karlin – zasebno* Maje Šučur predstavlja slovensko pisateljico in popotnico Almo M. Karlin skozi prizmo javnega in zasebnega. Avtorica povzema znana dejstva o življenju in delu Alme Karlin ter hkrati predstavi prikrite, zamolčane ali namerno izpuščene dele Almine zasebnosti, na primer njen odnos do ljubezni in telesnosti, ter pomembno osvetli njeno partnersko razmerje z življenjsko sopotnico Theo Gamelin.

Kristina Hočevar je skozi intervju *V nobenem okolju se ne počutim popolnoma doma* predstavila pesnico Majdo Kne, ki je kot avtorica dveh svojstvenih pesniških zbirk (1978, 1980) zaznamovala slovensko literarno zgodovino, njene lezbične verze pa je kot take dvajset let po objavi njenega prvenca kontekstualizirala šele literarna scena revije *Lesbo*. Pogovor razgrinja pesničin literarni imaginarij, odzive na njeno pisanje, odnos do klasifikacije literature v smislu osebnih označevalcev.

Blok zaokrožuje članek *Od refleksije k spoznanju: Spol ne bo več določevalna lastnost*. V njem Nataša Velikonja analiza roman Suzane Tratnik *Ime mi je Damjan*, ki je prvič izšel leta 2001 pri Založbi Škuc, v letu 2014 pa ga je ponatisnila Založba Mladinska knjiga. Roman popisuje življenjsko pot mladega človeka s *transspolno identiteto*. Damjanova zgodba izpoveduje realnost o prisili *spolne identitete* in individualnih načinih osvobajanja od nje. Roman bo v celovečercu Maje Weiss doživel tudi filmsko upodobitev.

Literatura

COOK, BLANCHE (1979): The historical denial of lesbianism. *Radical History Review* 20: 60–64.

VELIKONJA, NATAŠA (2002): Gejevske in lezbične študije. V *Cooltura: Uvod v kulturne študije*, A. Debeljak (ur.). Ljubljana: Študentska založba.